

Destine evreiești la Timișoara

De Getta Neumann

În mai 2011, s-au întrunit la Haifa, în Israel, 270 de evrei care și-au petrecut ani mulți din viață la Timișoara, o mulțime pestriță, însuflețită de aceeași mare emoție a regăsirii. Intensitatea cu totul aparte a acelei emoții a generat un proiect: „Să ne vedem în doi ani la Timișoara!” În fața acestei perspective a încolțit ideea să înregistrez povestiri de viață, așa cum au făcut-o și alții înaintea mea, îndeosebi Smaranda Vultur, autoarea a două volume de interviuri legate de comunitatea evreilor din Timișoara. Cu ajutorul ei și la îndemnul prietenilor, am pornit la drum, cu dorința de a înțelege ce anume conferă coeziune acestui grup heterogen - evreii timișoreni. Am stat de vorbă cu cei care s-au stabilit pe alte meleaguri, în Israel, Germania, SUA, Canada, dar și cu unii care locuiesc la Timișoara, cu oameni din diferite generații, între 35 și 97 de ani, întrebând și întrebându-mă: Ce ne leagă? Ce valori morale sunt predominante? Ce înseamnă Timișoara pentru noi? Așa s-a născut careta din care am extras fragmentele următoare.¹

Ce ne leagă

Amintirea trecutului îndepărtat o împărtășesc cu toții; este doar lucru știut că evreii sunt „campionii” memoriei, căci cum altfel ar fi putut supraviețui ca grup religios și etnic timp de 2000 de ani, fără să aibă o țară și fără să vorbească aceeași limbă? Pe acest strat de bază se așterne suma de experiențe din ultimele decenii. Numeroase au fost evenimentele istorice care au avut ca țintă directă populația evreiască. În 1919, odată cu introducerea administrației române, evreii au obținut cetățenia și drepturi egale. A urmat o perioadă de prosperitate, de efervescență economică și culturală. Pe o hartă economică a cartierului Fabric în anii 1920 – 1930, întocmită pe baza rememorărilor lui **Annie Hammer**, 92 de ani, Toronto, sunt însemnate peste 70 de întreprinderi și proprietăți evreiești - rodul sânguinței, inteligenței și al mediului prielnic.

¹ Volumul *Destine evreiești la Timișoara* de Getta Neumann, cu colaborarea Smarandei Vultur, va apărea la Editura Hasefer în 2014. Cartea va fi prezentată la Întâlnirea evreilor timișoreni și originari din Timișoara, 30 mai – 2 iunie 2013.

Prin filtrul memoriei - măsuri antisemite, război, primejdia deportării

Nu a fost de durată. Din 1935 mișcarea fascistă și antisemită devine din ce în ce mai puternică, iar începând din 1940 se aplică măsurile anti-evreiești. „... legi antisemite ... veneau ca o grindină. Ne-au luat casele. Nu numai că ne-au luat casa, dar ne-au și dat afară din casă. ... Ne-au luat aparatele de radio. ... Ne-au confiscat bicicletele. Ne-au luat tot ce-au putut. Au introdus o mulțime de impozite speciale pentru evrei. Pe urmă a venit munca obligatorie. ... Ni s-a interzis să mergem la operă, la teatru, la cinematograful, în toate localurile publice.” **Tomi Laszlo**, Israel

Copiii evrei sunt excluși din școli și autorizați să învețe doar în școli israelite; avocații, inginerii nu-și mai pot exercita profesia; medicii pot trata numai pacienți evrei; întreprinderile sunt „românizate” și multe altele. În acest moment are loc un fenomen interesant. Liceul Israelit, întemeiat în 1919, devine, în mijlocul prigoanei și al pericolului deportării, un refugiu pentru elevii și profesorii dați afară din celelalte școli și un sediu al culturii și solidarității, „un cămin cald și bun”. Într-o întorsătură paradoxală, acești ani au rămas în amintire ca ani buni, de emulație a spiritului, de rezistență morală. „Nu pot să uit acei ani.”, spune cu duioșie **Tomi Laszlo**, exprimând simțământul tuturor elevilor de la iubitul *Zsidlic*.²

1936. Trei băieți patinează: doi băieți evrei și unul german. Tomi Laszlo, în stânga, trăiește la Haifa. Heinzi, în mijloc, a rupt toate relațiile cu prietenii lui evrei în 1937, s-a înrolat și a pierit. Feri s-a îmbarcat pe vasul Mefkure care, în drum spre Palestina, a fost scufundat de un submarin.

Despre incidente antisemite se povestește sub formă de anecdote, ca de pildă, despre temutele „șepci roșii”, cum erau numiți băieții de la Liceul german „Banația”. Prin caleidoscopul memoriei, unii reușesc să rearanjeze trăirea dramatică într-o poveste de izbândă. „Eu patinam foarte bine, făceam figuri. Într-o zi de duminică eram cu trei prieteni la patinaj și erau și mulți nemți timișoreni, mulți erau hitleriști, îmbrăcați în cămașă maro cu cravată, cu *Hakenkreuz*, zvastică. Un grup de nemți dinăștia ne-au atacat. Printre cei la patinoar era și un soldat neamț originar din Timișoara cu care am crescut împreună în aceeași

² Zsidlic (Zsido Liceum), maghiară, Liceul Israelit

casă. El era într-o formație SS și făcea serviciul militar la Belgrad. ... Când a început busculada aia între nemții localnici și noi, ăsta m-a văzut, a intervenit și i-a gonit! (*Râdem*). Erau antisemiți, dar fiecare avea evreul lui.” **Ali Junger**, Israel.

Printr-o întâmplare fericită, evreii timișoreni nu au fost deportați. Unii supraviețuitori ai Holocaustului, din Sighet, Oradea, Cluj și alte orașe au ajuns la Timișoara. Unii au povestit neîncetat și amănunțit, cu speranța ca mărturiile lor să stăvilească încercările de a repeta ororile tecutului. Alții au refuzat să se destăinuie, pe când copiii lor încercau să deslușească ce se ascundea în taina tăcerii, au integrat trăirile traumatice ale părinților și au rămas tulburați și marcați de durerea părinților toată viața.

Cei patru bunici ai lui **Andy Markovits** (SUA) au pierit în Holocaust. Coșmarul unei nopți când, copil de 7-8 ani, a dormit la Mancî, mătușa lui, i-a rămas întipărit în minte: „... m-am trezit că Mancî țipa *Anyuka, Anyuka!* (Mama, mama!) ... Era îngrozitor, dar ce mă răscolea și mai mult era că simțeam durerea de nedescris care o sfâșia pe Mancî în acele momente. Țipa *Anyuka, Anyuka!*... Când m-am întors acasă, i-am întrebat pe tata și pe mama, ..., mi-au spus ceva vag despre bunica mea, mama lui Mancî, care a fost ucisă în război de către germani, dar nimic detaliat, Doamne ferește, despre vreun crematoriu, nimic de acest gen. ... nici mai târziu, când am devenit adult, tata nu mi-a povestit niciun fel de detalii concrete despre Shoah, nimic despre ce a simțit când a aflat că ambii părinți și doi frați au fost uciși la Auschwitz.”

Pentru alții, păstrarea amintirii trecutului ca un memento pentru viitor devine rostul existenței lor. „Tatăl meu a fost un om sufletist, foarte sufletist, spune **Erzsi Ezri**, născ. Feldmann, (Israel) despre tatăl ei. Nu toți vorbesc despre ce au trăit în timpul războiului, dar el era un om care vorbea despre ce a trăit, era tot timpul frământat de trecut. Țin minte că pe masă erau mereu fotografii, documente și povestiri în legătură cu deportarea și viața în lagăr. ... Ca prin minune a reușit să se întoarcă din lagăr cu o valijoară cu documente. Deja pe atunci s-a gândit să transmită generațiilor viitoare mărturii despre acele vremuri de groază.”

În căutare de soluții

După catastrofa anilor 1935 – 1944, comunitatea a căutat soluții de scăpare din acest ciclu fatal de acceptare și respingere, chiar încercare de anihilare. Cu aceeași energie și creativitate cu care s-au desfășurat în toate domeniile în perioada interbelică, într-o caracteristică reacție de *Hopa Mitică*, mulți s-au avântat pe căile care promiteau o existență demnă, spre comunism sau/și spre sionism. *Homo faber* prin excelență, implicați în viața socială și politică, evreii timișoreni au vrut să-și asigure drepturi egale, să introducă

normalitatea în existența lor milenară de excepție. Toți cei cu care am stat de vorbă au arătat înțelegere pentru alegerea opțiunii comuniste în contextul fascismului și al războiului. „În aceste împrejurări, spune **Annie Hammer**, Canada, m-am alăturat și eu mișcării antifasciste, o mișcare de stânga. Era anul 1942. Mulți dintre prietenii mei au participat. Lozinca era: *Nu ne vom lăsa omorâți ca vitele.*” Dezmeticirea a survenit mai devreme sau mai târziu. **Tomi Laszlo** rezumă succint : „Eu am fost printre cei care s-au îndreptat spre comunism, (nu spre sionism, n.n.) eram convins că socialismul și comunismul rezolvă și problema noastră și că intrând într-o epocă de dezvoltare a țării, vom avea și noi locul nostru. (...) A durat un timp până când mi-am dat seama că am greșit. Și când mi-am dat seama, era târziu. Am greșit nu numai ca evreu. Am greșit din toate punctele de vedere, pentru că Partidul Comunist a devenit foarte repede un partid dictatorial.”

Majoritatea a ales drumul emigrației pentru a evada din comunism, mulți, pentru ca să-și construiască un tărâm al lor, unde istoria să nu se repete.

„...am înțeles ce s-a întâmplat în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial și era destul de clar că evreii au nevoie de țara lor. Ni se părea clar că viitorul cel mai promițător e într-un loc ca Israelul, unde avem armata noastră și putem fi independenți și responsabili de soarta noastră. Și să ne simțim acasă.” **Alon Gal** (Andrei Weiss), Israel

Comunitatea - Rabinul Dr. Ernest Neumann

Am văzut că ce ne leagă este un destin impus de societate și de cursul istoriei, dar și o vitalitate și reziliență neobișnuite. Un alt liant puternic este sinagoga și tradiția. Serbarea de Bar Mitzvah sau de nuntă, Marile Sărbători sau înmormântarea, festivitățile comunitare sunt evenimente marcante, ancorate în memoria colectivă. Toți îl evocă pe Rabinul Dr. Ernest

Neumann, tatăl meu, figură luminoasă în jurul căreia gravita comunitatea. Câteva citate :

„Când am fost la rabi *bácsi*, am avut prima oară sentimentul că sunt evreică. De asta l-am iubit atât de mult. Foarte puține amintiri am, am șters totul. Numai de el îmi aduc aminte. După atâția ani tot îmi lipsește. (*Îi dau lacrimile.*)” **Eva Meir**, n. Altmann, Israel

„Ne-a fost diriginte... La un moment dat a venit și ne-a anunțat: „Am să vin cu cineva la care țin foarte mult. Vreau să mă căsătoresc și vreau să v-o prezint pe logodnica mea, să vă spuneți părerea.” **Feri Schneider**, Timișoara

„Îți dădea încredere și transmitea simpatie. Avea carismă, multă autoritate și știa să ia hotărâri. Când intram la el în birou, era așa, o atmosferă specială, el era CINEVA, avea o personalitate de conducător. ... Țin minte și-acuma cum intram în birou în liniște și cu respect și totuși era plăcut. Îi plăceau oamenii, simțeam asta la el.” **Erica Cohen**, n. Junger

„Ernest Neumann a fost foarte apropiat de nenumărate familii evreiești și neevreiești din Timișoara. ... cunoștea pe toată lumea.” **Gabriel Szekely**, Timișoara.

„L-am întrebat odată: „Dar de ce trebuie să fim buni?” sau „De ce sunteți așa de bun? Enervant de bun!” La care dânsul mi-a dat un răspuns surprinzător: „Dacă toată lumea ar fi rea, atunci cum ar exista răutatea? Nu am recunoaște-o, pentru că nu am avea termen de comparație.” **Gheorghe Sebök**, Timișoara

„Figura Rabinului Neumann a rămas ca un model, ca o imagine emblematică a comunității timișorene și ea rezistă în timp.” **Luciana Friedmann**, Timișoara

Lecții de viață

Să înveți și să fii util, să ajuți și să crezi, îmi explica tata mie, mai târziu lui Daniel, principiile pe care el le considera cele mai importante. Este frapant în câte povestiri răsare *un om cumsecade*, care, cu toate că străin sorții evreilor, dă o mână de ajutor, arată înțelegere și empatie. În amintiri, prin prisma recunoștinței, „oamenii de treabă” câștigă dimensiuni de eroi.

„În atelier eram toți la același nivel și toți erau oameni de omenie. Nu se făcea deosebire că cineva e evreu sau nu. Nu, nu, nu. Șeful atelierului de prototipuri era un român care vorbea toate limbile, fusese ofițer în armată și șef la granița cu Iugoslavia. Știa meserie, era strungar. Îmi spunea Nichi. Mi-a zis: „Hai, mă, să te învăț să strunjești.” Era foarte bun. Și ceilalți, români, unguri și știu eu ce, toți erau foarte de treabă.” **Miki Raviv** (Nicolae Wächter), Israel

„Am avut un comandant foarte rău în '44 care bătea oamenii și îi condamna la pedepse. Acesta a plecat și a venit altul mai tolerant. Pe lângă comandantul militar am avut un comandant tehnic, un maestru german, care s-a purtat cu noi în mod deosebit de onorabil. O dată m-a ales pe mine și pe încă un prieten și ne-a spus: „Voi doi, urcați-vă în căruță și veniți cu mine, că avem o treabă în oraș.” Ne-am așezat în căruță și-am mers cu el. Unde crezi că am

ajuns? La el acasă. Avea o casă mică pe Calea Girocului unde sunt multe case familiale cu grădină. Ne-a zis: „Am o mulțime de caise, culegeți-le, mâncați cât vreți și duceți acasă cât puteți.” Ca să vezi ce atmosferă era în Timișoara! Pe lângă câini și ticăloși, **erau foarte mulți oameni de treabă.**” **Tomi Laszlo**

Calificativul *om cumsecade*, în idiș *a mentsh*, OM cu litere mari, este complimentul cel mai mare, de unde urmează injoncțiunea să fii tu însuși un om bun. Erzsi, despre tatăl ei, supraviețuitor al lagărului de la Theresienstadt: „Ce să-ți spun? Lecția lui de viață: să fii om, să fii om bun și să ajuți. Numai asta pot să îți spun. El a ajutat foarte mult, și tata și mama au fost oameni extraordinari și au ajutat cât au putut.” **Elisheva (Erzsi) Ezri**, n. Feldmann, Israel.

O altă lecție de viață ar fi felul în care umorul și voia bună au servit drept scut în situații traumatizante. De exemplu:

În 23 august 1944 România a întors armele împotriva Germaniei hitleriste și s-a alăturat forțelor sovietice. Măsurile antisemite au fost imediat anulate, spectrul deportației a fost îndepărtat. Armata germană era în retragere, dar linia frontului trecea prin Timișoara și exista primejdia ca naziștii să ocupe orașul. Când trupele germane erau la Fratelia, la câțiva kilometri de Timișoara, evreii au părăsit în panică orașul. Aveau toate motivele. Trupele maghiare ocupaseră Aradul pentru o săptămână, ceea ce le-a fost de ajuns să trimită evreii în ghetou, faza premergătoare deportării.

Ce povestesc cei care erau copii pe acea vreme ?

„În nopțile când era alarmă, tata și un vecin de-al nostru mă puneau într-o pătură și mă duceau într-un adăpost săpat în grădina casei, căci nu aveam pivniță. Eu mă trezeam în pătură, în groapa aceea și îmi imaginam că sunt într-o poveste captivantă. (...)

De două ori ne-am refugiat așa, o dată într-un tren care a fost mitraliat de nemți din avion, însă nimeni nu a fost rănit. Am auzit doar gloanțele pocnind pe acoperișul vagoanelor și atunci trenul s-a oprit și am cumpărat lubeniță de la țărani și am mâncat. (*râde*)” **Alon Gal** (Andrei Weiss), Israel

„Ne-a găzduit o țărăncuță; am dormit în paie, în pod. Asta a rămas în memoria mea, mirosul ăla de fân. A făcut o omletă pentru 20 de persoane, a spart, cred, toate proviziile de ouă din fermă. (...)” **Iudit Cohen**, Israel

„Una din clipele de haz în timpul bombardamentului a fost că proprietăreasa, doamna Marschal, o femeie micuță și slabă, era atât de speriată de bombardament, că și-a pus vailingul, un fel de lighean în care de fapt se spălau vasele, pe cap și cu asta pe cap a venit jos

în pivniță. Îmi va rămâne toată viața în fața ochilor cum a apărut ea cu ligheanul acela pe cap! (Râde)” **Zsuzsi Stahl**, Israel

Gustul lubeniței și al omletei, mirosul de fân, vecina cu ligheanul pe cap - momente palpitate sau cu haz au reținut copiii din acele vremuri, în timp ce părinții tremurau pentru viața lor și a familiei. Cei din urmă nu s-au prea veselit, dar despre grozăvii relatează cu reticență, iar simțul umorului nu și l-au pierdut nici în lagărul de concentrare. Mama mea care a trecut prin Auschwitz a povestit nepotului Daniel că la un apel, ofițerul hitlerist a urlat: „Verstehen Sie Deutsch?” La care prietena mamei a șoptit: ”Cum nu, e doar *unsere mame lușen!*” (limba noastră maternă, idiș) Și fetele au dat cu tifla barbarilor și au râs în sinea lor. Lumea basculează, dar omul nu e strivit.

Uneori viața însăși era pe muchie de cuțit, de multe ori parcursul normal era perturbat de evenimente care scăpau controlului individului. Încercările sunt întâmpinate cu un amestec bizar de scepticism și optimism. Dacă loviturile sorții sunt luate în calcul, surpriza este cu atât mai mare când nenorocirea trece pe lângă tine ori când dintr-o situație te alegi cu ceva de folos. „**Ce noroc am avut !**” se exclamă mulți. Pe parcursul interviurilor, cuvântul „noroc” apare de 67 de ori, bucurie de 17 ori, pe când de „durere” sau „suferință” se amintește de doar de 25 de ori. Dacă vorbești de noroc, înseamnă că nu te aștepti la nimic bun și nu poți să schimbi făgașul lucrurilor, dar iată, *deus ex machina*, ai noroc, totul ia o întorsătură fericită și intră în ordine, motiv de bucurie care te face să uiți că de fapt, răul ce ar fi putut să te lovească, nu ar fi fost nici meritat, nici justificat. Adoptând o viziune pozitivă, oamenii inversează relația și din învinși devin învingători.

Și care a fost norocul cel mai mare? Ne-o spune Alon :

„M-am născut în 1938 într-o perioadă în care evreii înțelepți nu mai făceau copii. Nu întâmplător. Pericolul nazismului era deja destul de real ca evreii să înțeleagă că se apropie o perioadă primejdioasă. Dacă deja m-am născut în acest an, consider că cel mai mare noroc al vieții mele a fost că m-am născut în Timișoara.” **Alon Gal** (Andrei Weiss), Israel

Timișoara – oraș iubit

Timișoara - locul copilăriei și al tinereții, al primei iubiri, al primei suferințe, locul unde cei dragi își dorm somnul de veci, orașul unde parfumul de tei te buimăcește ca nicăieri altundeva. Timișoara celestă - frumoasă, caldă și imuabilă, cum numai în amintire poate exista. Timișoara – oraș în care, prin structura lui multi-etnică, domnea o atmosferă de

înțelegere de excepție. Trăirile neplăcute sunt depozitate pe mormanul de deșeuri ale uitării terapeutice și iată ce rămâne, din fericire, în amintire:

„Vorbind despre antisemitism. Efectiv, în anturajul meu, n-a existat. De ce? Pentru că Timișoara e atât de cosmopolită! Eu n-am auzit să se spună la noi acasă: „neamțul ăla” sau „românul ăla” sau „*az a goy*”³. N-a fost! Conta omul! Așa am fost educați! Așa mi-am educat și eu copiii. ... Toți m-au luat așa cum sunt. ... Antisemitism n-am simțit din partea colegilor, dar politica oficială era altceva.” **Iudit Cohen**

„Nu, eu n-am simțit asta pe pielea mea niciodată. Niciodată. Nici eu, nici copiii.” **Eva Bleier**, n. Gal

„N-am ascuns că sunt evreică, mergeam la școală cu *mațotul*⁴ de Pesah⁵. Mulți din clasă așteptau să vin să împart în clasă mațot. Eu n-am simțit că trebuie să ascund ceva. Nu a fost o problemă. ... Nici nu ne-a trecut prin cap că cineva ar putea să fie antisemit și nici nu am auzit de incidente antisemite în acea perioadă.” **Erica Cohen**, n. Junger, Israel

„Noi am recunoscut întotdeauna că suntem evrei. N-am avut niciodată problema asta, chiar dacă m-am căsătorit cu o româncă. Am avut prieteni de tot felul. Nu am avut probleme, nimeni nu mi-a zis „jidăni”. **Peter Willkovits**, Timișoara

„Singura manifestare de antisemitism pe care am sesizat-o a fost prin anii 2000, când ajunseseam cunoscut nu numai în întreprinderea noastră, ci și în forurile tutelare. Unora le-a fost frică că vreau să ajung director. Atunci mi-a parvenit chestia asta: „Ce, vreți un jidan să vă fie director?” A fost prima dată când am auzit că se pomenește cuvântul ăsta. ... nici prin gând nu mi-ar fi trecut că aș putea să devin director.” **Ioan Bleier**, Turnu Severin

„**Ali**: Mi-e totdeauna dor de Timișoara. Totdeauna mi-e dor. Am amintiri plăcute legate de acest oraș.

Baba: Unde ai copilărit și ți-ai petrecut tinerețea... (...) Să îți aduc aminte: ai sărit de pe pod în Bega.

Ali: Da, am mers spre Turbină, unde era intrarea Begăi în oraș. Acolo de pe pod am sărit și am înotat până aproape de granița iugoslavă.

Baba: Bine că nu ai trecut granița! (*Râde*)

Ali: Nu eram singur. Cu mai mulți. Aveam o viață frumoasă. În Timișoara pe vremea aceea locuiau foarte multe naționalități, români, unguri, nemți șvabi, sârbi și bulgari, evrei și trăiau toți în pace și prietenie.” **Ali și Baba Junger**

³ „Neevreul ăla”. Goy (idiș) - neevreu

⁴ Azimă, pâine nedospită care se mănâncă de Paști în amintirea exodului din Egipt

⁵ Pesah – Paștele evreiesc, când se sărbătorește ieșirea din Egipt

„Vă lipsește Timișoara?”

Duci: Mie? Da! Da, da, îmi lipsește. Eu nici nu neg treaba asta!

Iudit: Mie nu-mi lipsește, dar eu iubesc Timișoara! Nu-mi lipsește. Îmi place acolo. Cum să spun? Plec de acasă și mă duc acasă. Mă plimb pe străzi, parcă n-aș fi plecat! Știu fiecare colț, fiecare casă. E frumos, e splendid! Și oamenii! Noi nu știm de necazurile săracilor și ale pensionarilor. Cei pe care îi cunoaștem, se descurcă. Nu se plâng. Am fost la mulți foști colegi de la facultate și ne-au primit așa de frumos!” **Iudit și Desideriu Cohen**, Israel

„Timișoara are un loc special în inima mea. O copilărie foarte fericită, prima iubire și locul căsătoriei noastre, plus nașterea lui Ephraim.” **Elisheva (Erzsi) Ezri**, n. Feldmann

„Eu nu intru în casa în care am crescut! N-am fost! Niciodată. Că aud vocile. Nu, nu, nu pot să mă duc. M-am uitat de departe cum arată, n-am intrat. (*Spre mine*) Și ție ți-e greu... Auzi vocile. Auzi vocile... Ne e dor!” **Iudit Cohen**

„Era frumoasă tinerețea asta! Dar asta cred că este și ceva tipic timișorean, am fost la Viena, peste tot, dar nu era nicăieri așa de romantic cum a fost aici.” **Peter Freund**, SUA

„Asta este Timișoara pentru mine: un cuib în care ți-e cald, te simți bine, ești ocrotit, ești iubit...” **Dorith Weinrauch**, Germania

„Eu cred că și în Israel evreii din Timișoara sunt cumva deosebiți, cel puțin din punctul meu de vedere. Sunt, în majoritate, intelectuali, culți, politicoși, țin cont de cei din jurul lor, au o anumită educație. De obicei știu și limbi. Venim dintr-o zonă unde erau tot felul de naționalități și se vorbeau limbi diferite. ... Cred că au și respect, mai multă răbdare cu cei care sunt altfel decât tine, toleranță față de o altă naționalitate. Cred că asta era specific pentru Timișoara.” **Erica Cohen**, n. Junger

„Timișoara e un spațiu în care oamenii s-au simțit bine, s-au simțit destul de confortabil, indiferent de etnie. Asta este o realitate. Nu înseamnă că, de exemplu, în anii războiului nu au existat probleme. Și aici s-a întâmplat să fie evrei bătuți, dar au fost cazuri izolate și au existat foarte multe situații de prietenie între evrei, unguri, chiar nemți, desigur români, prietenii care rezistă și acum. Mă bucur când văd oameni care au o deschidere către evrei și vin la noi, la Comunitatea Evreilor cu plăcere. E mare lucru când cel de lângă tine nu te vede ca și evreu, generic vorbind.” **Luciana Friedmann**, președinta Comunității Evreilor din Timișoara

Articol publicat în revista „Orizont”, pp. 22-23, mai 2013. Fotografia cu cei trei băieți la patinaj a fost adăugată în această versiune Word.

<http://www.revistaorizont.ro/arhiva/mai2013.pdf>